

Жіночі організації на еміграції працювали в дуже важкий час, але це не змусило їх членів відійти від своїх поглядів і набутих традицій. Робота згаданих організацій значно полегшила пристосування української жінки до нових, незвичних для неї умов життя.

З. В. ЗАХОЖАЙ

ДОКУМЕНТИ ЦДАГО УКРАЇНИ ПРО ПОЛІТИКУ БІЛЬШОВИЦЬКОГО КЕРІВНИЦТВА ЩОДО ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (1921–1939 рр.)

Підписанням у 1921 р. Ризького мирного договору Радянська Росія визнала західний кордон по річці Збруч, а відтак – входження до складу Польщі Східної Галичини, Західної Волині та інших етнічних українських земель.

Більшовицьке керівництво було змушене примиритися з поразкою спроб прямого експорту революції. Однак це означало не відмову від самої ідеї, а лише видозміну тактики щодо розвитку революційного руху. Віднині на перший план виступили заходи, пов'язані з використанням можливостей Комінтерну, місцевих комуністичних організацій, радянських дипломатичних установ, агентурної роботи тощо.

Західноукраїнські землі стали важливим чинником радянсько-польських стосунків. Вони активно використовувалися для генерування комуністичних, прорадянських настроїв на теренах Польщі, а також протидії націоналістичним силам колишньої УНР.

Стратегічні напрямки політики щодо західноукраїнських земель визначалися в Москві, а реалізація цієї лінії на тактичному рівні доручалася ЦК КП(б)У і Раднаркому УСРР. Фактично, це було продовженням роботи, виконуваної у 1919–1920 рр. щодо Галичини, але тепер – уже в нових умовах.

Цілком природно, що саме в колишньому архіві ЦК Компартії України (нині – Центральний державний архів громадських об'єднань України) відклався унікальний комплекс документальних джерел, які відбивають цей тривалий і складний процес.

Документи згаданої тематичної групи зосереджені в кількох фондах. Це, насамперед, фонд 1 – “ЦК Компартії України”, описи 1, 6, 7, 16, 20. Тут відклалися матеріали з'їзdv, конференцій, пленумів, засідань політбюро, оргбюро, секретаріату та відділів ЦК КП(б)У. У фонді 6 зосереджені документи ЦК КП Західної України, а у фонді 233 – матеріали Представництва КПЗУ в польській секції Виконкому Комінтерну (ВККІ).

Найважливішими для реконструкції цілісної картини здійснення політики стосовно західноукраїнських земель, розвитку там комуністичного, революційного руху є документи політбюро ЦК КП(б)У. Саме цей вищий орган партійно-державного керівництва УСРР упродовж усього міжвоєнного періоду був координуючим центром реалізації загальної політичної лінії у згаданому питанні.

Матеріали тогочасних засідань політбюро відзначаються лаконізмом викладу, фіксують лише питання, які розглядалися, та ухвалені рішення. Поза сумнівом, там точилися дискусії з багатьох питань, проте у протоколах вони здебільшого не відбиті.

Як свідчать документи, відправним пунктом у виробленні політики стосовно Галичини стало проведене 27 грудня 1921 р. розширене засідання політбюро ЦК КП(б)У, яке розглянуло “Питання про Галичину”. У доволі розгорнутій ухвалі були визначені такі принципи положення:

- у будь-які угоди з буржуазними угрупованнями не входити;
- не допускати в межі УСРР українські частини, дислоковані в Галичині, і вести серед них роботу;
- надавати матеріальну допомогу друкованим органам у Галичині тощо¹.

1925 р. політбюро ЦК КП(б)У визначило завдання “української роботи” за кордоном, акцентуючи на їх контрпропагандистській, “розкладницькій” спрямованості. Зокрема, наголошувалося на посиленні впливу на українські національні групи і дрібнобуржуазні партії Західної України, “Просвіти”, кооперативні організації, нелегальні вузи. Давалася установка на розкол українського національного клубу в польському Сеймі, повернення до Радянської України видатних західноукраїнських наукових та культурних діячів, кваліфікованих сил української еміграції².

За протоколами засідань політбюро, проведених у першій половині 1920-х рр., чітко простежується проблематика розглядуваних питань “галицької роботи”. Так, неодноразово обговорювалася тема надання допомоги у видавничій, культурницькій справі. Зокрема, у березні 1923 р. було визнано за необхідне створити спеціальний фонд для таємних потреб НКЗС³.

Здійснювалася також підтримка окремих західноукраїнських діячів. Приміром, була обіцяна фінансова допомога Є. Петрушевичу за умови його відкритого виступу на підтримку СРСР і проти Петлюри⁴.

У центрі уваги політбюро постійно перебували питання прибуття в Україну емігрантів. Вирішувалися вони болісно й довго. Пропонувалося направляти репатріантів у Донбас або в одну з областей РСФФР. Неодмінною умовою повернення була їхня перевірка резидентом ДПУ⁵.

ЦК КП(б)У виробляв також тактику проведення в УСРР кампаній протесту проти утисків українців у Польщі; наголошувалося на тому, “щоб ініціатива виступів, влаштування мітингів, зборів і т. п. виходила від різних громадських організацій (профспілок, добровільних товариств, літературних організацій), а не від радянської влади”⁶.

1925 р. кілька разів обговорювалося питання продовольчої допомоги голодуючим Галичини, постраждалим від повені, йшлося про виділення коштів тощо⁷.

ЦК КП(б)У давав відповідні директиви щодо участі українців у виборах до сейму та утворенні в ньому окремої фракції⁸.

Джерела цього фонду переконливо доводять, що в “галицькій роботі” КП(б)У політично і матеріально була залежною від Москви. Протоколи політбюро пістрявляють ухвалами: “погодити питання з Москвою” (30.10.1922 р.); “інформувати Москву” (10.01.1923 р.); “зв’язатися з Москвою” (02.03.1923 р.); “з’ясувати у НКЗС РСФФР” (12.04.1923 р.); “запитати ЦК РКП(б)” (03.04.1925 р.) і т. д.

Документи Політбюро ЦК КП(б)У найвищої категорії секретності, що увійшли до “Окремої папки”, фіксують постійні звернення до Москви щодо коштів на “українську” роботу в Польщі. Так, 1927 р. з цією метою просили виділити 328 тис. крб. Генеральний секретар ЦК КП(б)У Л. Каганович обґрунтував ці потреби таким чином: “Ми повинні завоювати на свою користь симпатії більшості українського населення шляхом негласної державної підтримки з боку УСРР українського національного руху. Необхідно також забезпечити наш вплив через прихильні до нас місцеві культурно-просвітницькі, економічні українські організації в Польщі”⁹.

У наступні роки ця цифра складала вже понад 500 тис. крб. А в останньому запиті, що стосувався закордонної роботи, датованому 1933 р., йшлося вже про 60 тис. доларів.

Характерною особливістю документів фонду 1, пов’язаними із західноукраїнськими землями, є брак інформації щодо зворотного зв’язку, тобто відомостей про реалізацію політичних директив ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У. Однак ця прогалина компенсується матеріалами іншого фонду – 6, “Центральний Комітет Комуністичної партії Західної України”¹⁰.

Цей, загалом невеликий (близько 1 тис. справ), фонд містить надзвичайно важливі документи про складну і драматичну історію КПЗУ. Різноманітні за складом, змістом, повнотою документи можуть бути розподілені на кілька груп. Перша – матеріали керівних органів партії: стенограми, протоколи, постанови з’їздів, конференцій, пленумів ЦК, засідань політбюро і секретаріату. Друга – матеріали ЦК, зокрема його відділів, листування з ЦК КП(б)У, ЦК КПП, представництвом КПП у ВККІ, Міжнародною організацією допомоги революціонерам тощо. Третя – документи окружних комітетів КПЗУ: звіти, доповіді, довідки, листівки, статистичні дані. Четверта – матеріали громадських об’єднань, які знаходилися під ідейним впливом КПЗУ: Комуністичної спілки молоді, Українського робітничо-селянського об’єднання, профспілок, студентських організацій. П’ята – пресові видання: газети “Карпатська правда”, “Земля і воля”, “Світло марксизму”; журнали “Партійник”, “Ударник”, “Політв’язень” та ін.

Не менш інформаційно насиченими є й матеріали фонду 233, де відклалися документи представництва КПЗУ в польській секції ВККІ. Вони відбивають складний процес визначення місця й ролі КПЗУ в Компартії Польщі. Документи фонду дозволяють відтворити панораму внутрішньопартійного життя західноукраїнських комуністів, дістати уявлення про пошук ними місця в європейському революційному русі, складні взаємини з Компартією Польщі.

Матеріали життєдіяльності КПЗУ є важливим джерелом дослідження реалізації директив більшовицької партії щодо західноукраїнських земель. Вони ж подають і досить реалістичну картину назрівання внутрішньопартійної кризи, яка вилилася в розкол КПЗУ. Документи фонду відбивають і офіційну позицію ВККІ щодо становища в КПЗУ, викладену, зокрема, в резолюції IX пленуму ВККІ, за яким виразно простежувався ЦК ВКП(б). Слід зазначити, що матеріали цього фонду значною мірою доповнюють за змістом, а нерідко й повторюють відбите в комплексі документів фонду 6¹¹. Для розкриття витоків більшовицької політики щодо західноукраїнських земель дослідник має вивчити й документи фонду 9 “ЦК КП Східної Галичини”. Адже саме вона була предтечею КПЗУ, об’єднувала й

спрямовувала в 1919–1923 рр. комуністичний рух у Східній Галичині, на Волині, Поліссі, Холмщині та Підляшші.

Отже, навіть короткий тематичний огляд доводить, що фонди ЦДАГО України є основним документально-інформаційним джерелом вивчення реалізації політики більшовицької партії щодо західноукраїнських земель у міжвоєнний період¹².

¹ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 16, арк. 11–12.

² Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 1, арк. 285.

³ Там само, ф. 1, оп. 6, спр. 40, арк. 33.

⁴ Там само, спр. 16.

⁵ Там само, спр. 40, арк. 25.

⁶ Там само, спр. 58, арк. 53, 87.

⁷ Там само, спр. 58, арк. 62.

⁸ Там само, спр. 30, арк. 62.

⁹ Там само, ф. 1, оп. 16, спр. 13, арк. 133–137.

¹⁰ Там само, ф. 6, оп. 1, спр. 1–1025.

¹¹ Там само, ф. 233, оп. 1, спр. 1–263.

¹² Там само, ф. 9, оп. 1, спр. 1–113.